

KENNETH NYBERG

FRÅN TOLVFORNS TILL ORINOCO

Linnélärjungen Pehr Löflings resa och den globala historien¹

Den 31 januari 1729 födde Barbro Strandman en son.² Hon var hustru till bruksbokhållaren Erik Löfling i Tolvfors utanför Gävle och barnet, som snart döptes till Pehr, var parets första. Kanske tänkte sig Erik och Barbro redan då att sonen om han uppnådde vuxen ålder – vilket inte alls var säkert – skulle läsa till präst. Det vore i så fall ett natur-

ligt val, en väg till tryggad försörjning och socialt anseende som många unga män (och deras familjer) valde i mitten av 1700-talet. För Barbro, som kom från en norrländsk prästsläkt, måste det ha legat särskilt nära till hands.³

Om Pehr hade fullföljt dessa planer hade han sannolikt slutat sina dagar som präst i en svensk landsbygd församling,

Det saknas definitiva belägg för exakt var Pehr Löfling föddes, men han tillbringade sina första år i Tolvfors (i dag i utkanten av Gävle), där hans far arbetade som bokhållare vid bruket. Många av byggnaderna från Löflings tid har försvunnit, men denna bild från 2014 visar en del av kulturmiljön i Tolvfors som den ser ut idag. Bildkälla: Foto av Kenneth Nyberg.

ihågkommen främst genom en notis i ett herdaminne. Men så blev det inte, eftersom hans liv tog en helt annan bana och slutade på ett helt annat sätt än hans föräldrar hade kunnat föreställa sig. Löfling avled vid tjugosju års ålder i en febersjukdom, troligen malaria, i en liten missionsby vid en biflod till Orinoco-floden i dagens Venezuela. Bland dem som omgav honom de sista dagarna var han känd som "Don Pedro", ledare för den botaniska delen av en spansk expedition som hade skickats till Cumanaprovinsen för att reglera gränsen mot Portugals besittningar i det som idag är Brasilien.

På ett mänskligt plan fascinerar Löflings livsresa, på samma gång så tragiskt kort och svindlande lång. Men i just det förhållandet, att han på så kort tid överbryggade sådana till synes oerhörda avstånd, ligger också ett skäl till att Löfling är historiskt intressant. Han är nämligen ett exempel på något som blivit alltmer tydligt genom den forskning om "global historia" som varit så livaktig på senare år: att närstudium av en enskild människa, likaväl som en viss institution eller en handelsvara, kan användas för att belysa historiska företeelser, relationer och processer i global skala.⁴ Det gäller bara att välja rätt individ, ett "globalt liv" som likt en tråd binder samman världen och överskrider de nationalstatsgränser vi historiker så ofta håller oss inom.⁵ Pehr Löfling var ett sådant liv, och i det följande vill jag försöka ge en inblick i hans historia och de större sammanhang den band samman.

Den linneanska botaniken

Det som förändrade Löflings liv och gjorde hans resa möjlig var mötet med den linneanska botaniken. När han skrev in sig vid Uppsala universitet i mars 1743 var tanken, åtminstone föräldrarnas, att han skulle läsa till präst, men snart valde han medicinen istället och drogs gradvis in i kretsen kring Carl von Linné.⁶ Denne var en karismatisk och inspirerande lärare som under åren kring 1750 stod på höjden av sin vetenskapliga bana. Tack vare Linné lockades många unga män att fördjupa sig i naturalhistoria, särskilt botaniken som utgjorde en del av hans undervisning i ämnet medicin.

Snart utkristalliserade sig en trängre krets av mer lovande eller Linné närliggande elever, och det var ofta ur denna grupp hans så kallade "apostlar" hämtades. Detta suggestiva begrepp var ett uttryck för hur Linné betraktade den "reformation" av naturalhistorien som hans nya systematik representerade, och den roll hans studenter spelade för att sprida hans idéer i och utanför Europa. Både av Linné och av eftervärld har benämningen främst använts om de femton–tjugo elever till honom som mellan 1746 och 1779 gjorde långväga resor bortom Europas gränser i jakt på växter, djur och andra naturalier.⁷

I svensk historieskrivning har dessa Linnélärjungar, som de också kallas, ofta behandlats utifrån ett perspektiv där vetenskapen utvecklas relativt autonomt från det omgivande samhället. Med ett sådant synsätt söks forskningens drivkrafter främst i interna faktorer, särskilt

enskilda stora vetenskapsmäns – i detta fall Linnés – idéutveckling. Det har också inneburit att exempelvis naturalhistoriska forskningsresor kunnat uppfattas som ett fredligt alternativ eller rentav en antites till den kolonialism genom militär erövring och politisk-ekonomisk dominans som många europeiska länder ägnade sig åt vid samma tid.⁸ Sådana tolkningar har i sin tur utgjort en av flera pusselbitar i den länge utbredda uppfattningen att Sverige med några få, försumbara undantag saknar en kolonial historia.⁹

Alldeles bortsett från att det kan diskuteras om undantagen var försumbara och att Sverige under 1600- och 1700-talen gjorde upprepade försök att förvärva fler kolonier i Afrika, Västindien och Sydamerika,¹⁰ har den uppfattningen blivit alltmer ohållbar i ljuset av de senaste decenniernas vetenskapshistoriska forskning. Där har otaliga studier av såväl naturalhistorien som andra vetenskaper visat dess mångfacetterade inbäddning i eller sammanflätning med politik, handel och koloniala företag.¹¹ För att kunna diskutera historiska utvecklingsprocesser på global nivå behöver vi alltså förstå denna sammanflätning, dessa ofta komplicerade influenser, samband och rörelser genom tid och rum.

Det är sådana möjligheter flera av Linnélärjungarna och deras resor erbjuder oss, i Pehr Löflings fall det delvis speciella koloniala sammanhang han blev en del av genom resan till Orinoco. Vägen dit började i Uppsala och gick via Madrid.

Instängd i Madrid

Uppgifterna om hur Löfling gick från att vara en teologistudent i mängden till en av Linnés mest lovande elever är knapphändiga och delvis motstridiga. Vi vet därför inte särskilt mycket om hur denna förvandling gick till. Klart är att Linné upptäckte hans begåvning i samband med arbetet på det som skulle bli Löflings övningsavhandling *Gemmae arborum* ("Om trädens knoppar", 1749). Den allt närmare relationen mellan de två bidrog till att Löfling anlätades som informator för Carl von Linné den yngre och flyttade in i professorshuset i Botaniska trädgården, där han också fungerade som Linné den äldres privatsekreterare.

Sådan var situationen när Linné hösten 1750 förhörde sig hos den spanske ministern i Stockholm, markis Grimaldi, om möjligheten att skicka en av sina studenter till Spanien för att utforska dess flora på spanska kronans bekostnad. Grimaldi skrev till sina överordnade i Madrid och efter några månader kom besked därifrån att förslaget bifallits; den spanska regeringen var också villig att stå för kostnaderna. I början av 1751 meddelade Linné att han för uppdraget utsett Pehr Löfling, som efter några månaders förberedelser lämnade Stockholm på ett fartyg som tog honom till Porto i Portugal. Via Lissabon reste han sedan vidare landvägen till den spanska huvudstaden, dit han anlände den 20 oktober.

De följande två åren levde och arbetade Löfling i Madrid med omnejd, där han gjorde korta botaniska exkursioner

framför allt runt de kungliga palats mellan vilka hovet flyttade runt. Hans situation där var inte helt enkel, vilket också breven hem utvisar. De ledande spanska botanisterna, vilkas kompetens Linné hade uttalat sig om i mindre smickrande ordalag i *Bibliotheca botanica* (1736), ställde sig i grunden avvisande mot det nya linneanska systemet för att klassificera växter och höll fast vid det system som Joseph Pitton de Tournefort (1656–1708) utarbetat. Både såsom främling i ett land där han till en början inte behärskade så mycket av språket och som representant för Linné och hans botanik, tvingades alltså Löfling snabbt utveckla betydande politisk fingertoppskänsla och diplomatiska färdigheter efter sin ankomst till Madrid.

Under sin tid där arbetade han mycket målmedvetet för att bygga upp goda personliga relationer med de spanska vetenskapsmännen, vilket bidrog till att han på ett utpräglat sätt blev en förmedlande länk mellan dem och Linné. Genom honom passerade kontinuerligt hälsningar,

Linnémonumentet från 1859 i Madrids botaniska trädgård ger oavsiktligt en träffande illustration av Löflings situation under hans vistelse i staden ett drygt sekel tidigare. Överst tronar bysten av hans lärare och på sockelns sidor finns namnen på ledande spanska botaniker inhuggna, varav flertalet ännu i början av 1750-talet motsatte sig Linnés nya idéer inom systematiken. Omgiven av dessa återfinner vi "Loeffling", en svensk linnean bland spanska tournefortianer.
Bildkälla: Foto av Kenneth Nyberg.

nyheter, frågor och svar, böcker, växter och frön i båda riktningar.¹² Ansträngningarna att vinna botanisternas förtroende blev i viss mån framgångsrika, men som den spanske historikern Manuel Lucena Giraldo skriver var det ”i allmänhet mer en fråga om samexistens än om samarbete”.¹³ För hans arbete, och för de förhoppningar som snart väcktes om att han skulle få resa till Amerika, var det dock viktigare att de ledande politikerna och ämbetsmännen fick en hög uppfattning om honom än att botanisterna gjorde det. Som den senare utvecklingen skulle visa verkar Löffling ha lyckats på den punkten, även om det dröjde innan han nådde det önskade resultatet.

Den amerikanska resan

Redan strax efter första mötet med premiärministern José de Carvajal y Lancaster skrev han hem till Sverige att denne lovat att han skulle ”få resa till America, till Mexico och Terra amazonum, som jag högeligen önskar, men dessförinnan resa omkring någon Spansk Provins.”¹⁴ Ännu ett halvår senare var han dock osäker på om resan skulle bli av och förklarade i ett brev till sin vän Pehr Bjerchén att spanjorerna var ”en misstänksam Nation [som] aldrig ännu släppt [in] någon utlänning i sina rika Amerikanska provinser”.¹⁵

Allt eftersom månaderna gick tilltog Löfflings irritation över att hans rörelsefrihet var så begränsad. Ett knappt år efter ankomsten till Madrid skrev han till Linnés gode vän, läkaren Abraham Bäck, att han ”med förargelse måst sitta hela sommaren stilla i Madrid, ehuru jag fått loven på

Estremadura, och så ofta därom påmint.” Det blev inte bättre av att han träffat flera spanjorer som nyss kommit hem från Amerika och kunde berätta om dess överflödande rika natur.¹⁶ Även till sin far klagade han över att han varken fått resa runt i Spanien eller fått några andra instruktioner, och lade till: ”Vilja de ej hava mig så kunna de skicka mig hem.”¹⁷

Löfflings växande frustration och den påbjudna orörlighet som orsakade den, aktualiserar frågan om både hans egna och den spanska regeringens avsikter med hans vistelse i Spanien. Det är ganska uppenbart att han och Linné från första början hoppades att den iberiska halvön, hur intressant dess flora än var, kunde bli en språngbräda till det ojämförligt mer åtråvärda Amerika, särskilt de delar vilka ”ännu av ingen Naturkunnig blivit trådd”, som Löffling senare uttryckte det.¹⁸

Vilka planer som ursprungligen fanns från spansk sida är osäkert, men i juni 1753 fattades beslutet att han skulle medfölja den expedition som snart skulle sändas till provinsen Nya Andalusien (även kallad Cumana efter sin huvudstad) i nuvarande Venezuela. Eftersom den börjat förberedas redan 1750, ungefär samtidigt som Linné kontaktade Grimaldi i Stockholm, kanske avsikten från första början varit att Löffling skulle följa med. En sådan tolkning har ifrågasatts av Lucena Giraldo, som funnit tidiga förslag på expeditionsdeltagare där svensken inte nämns, men uppenbarligen förändrades läget någon gång mellan dessas upprättande och mötet med Carvajal hösten 1751.¹⁹

På en sidogata nära vattnet i Puerto de Santa María, en liten hamnstad tvärs över bukten från Cadiz på Spaniens atlantkust, sitter en plakett till minne av Pehr Löfling och hans tidiga studier av områdets marina djurliv. Han tillbringade några månader omväxlande i "Puerto", som staden kallas i dagligt tal, och Cadiz före sin utresa till Sydamerika i februari 1754. Bildkälla: Foto av Kenneth Nyberg.

Med början i juli 1753 kunde alltså Löfling, med uppenbar tillfredsställelse, i en serie brev meddela sina svenska korrespondenter att det nu var klart att han skulle få resa till Amerika. I ett av dessa brev, till Abraham Bäck, kallade han den "en vidlyftigare resa, än jag hittills tänkt [...] i ett stort och vackert sällskap av spanska Herrar, Mathematici och Ingenjörer" – en formulering som med mindre

variationer upprepades många gånger de kommande månaderna.²⁰ I oktober begav han sig till Cadiz, expeditionens utskeppningshamn och knutpunkten för Spaniens förbindelser med kolonierna. Efter flera månaders vistelse där och i det närbelägna Puerto de Santa María för inköp av utrustning och andra förberedelser, avseglade skeppen den 15 februari 1754 mot Cumana.

Orinoco-expeditionen

Den som läser Linnés ”Företal” i Löflings postumt utgivna *Iter Hispanicum* (1758) kan nästan få intrycket att det var en renodlat vetenskaplig expedition Löfling deltagit i. Både formellt och reellt var det dock ett huvudsakligen militärt företag där de fyra ”kommissionärerna” alla var höga officerare; en från armén och de tre andra, inklusive expeditionsledaren José de Iturriaga y Aguirre, från flottan. Starka kommersiella intressen var också knutna till projektet, bland annat genom att ett av de två fartygen som användes för överfarten tillhörde ett handelskompani från Iturriagaskas baskiska hemtrakter som han länge arbetat för, Real Compañía Guipuzcoana de Caracas.²¹

Bakgrunden till Orinoco-expeditionen stod att finna i det så kallade Madridfördraget mellan Spanien och Portugal av den 13 januari 1750. Där omförhandlades de gränser mellan deras koloniala besittningar som etablerats genom traktaterna i Tordesillas 1494 och Zaragoza 1529. Vissa delar av dessa avtal hade föranlett upprepade konflikter genom åren, framför allt i gränstrakterna mellan nuvarande Uruguay, Argentina och Brasilien, vilka man nu sökte bilägga en gång för alla. En följd effekt av det nya fördraget, som inbegrep gränsträckningen även i området mellan Orinoco och Amazonfloden, var att två bilaterala spansk-portugisiska kommissioner – en nordlig och en sydlig – skickades ut för att på plats fastställa gränsen mellan de båda ländernas besittningar.²² Det var i den spanska delen av den norra kommissionen, i dagligt

tal Orinoco- eller Iturriaga-expeditionen, Löfling ingick.²³

Gränsläggningen var expeditionens officiella uppdrag, men den ålades också flera andra, minst lika viktiga uppgifter som syftade till att stärka den spanska kronans grepp om sina kolonier i regionen. I en serie mer eller mindre hemliga instruktioner beordrades Iturriaga att med lämpliga medel – i möjligaste mån diskreta, eller åtminstone fredliga – mot-

Målning i akvarell och blyerts av "Annona palustris" (*Annona glabra* L.) i Pehr Löflings samling i Madriids botaniska trädgård.

Beskrivning och insamling av naturalier, särskilt växter, var Löflings huvuduppdrag som ledare för Orinoco-expeditionens botaniska avdelning. Till sin hjälp hade han dels två unga läkare som han undervisade i naturalhistoria, dels två "ritare" som utförde illustrationer som denna. Bildkälla: Archivo del Real Jardín Botánico, CSIC, div. II, lám. 37. Madrid.

arbete holländska och andra europeiska nationers framstötter i området öster om Orinoco, förstärka försvaret av befintliga bosättningar och grunda nya i provinsens inre, samt undersöka de lokala naturresurserna och hur dessa skulle kunna utvinnas mer effektivt.²⁴

Det var i samband med den sistnämnda punkten som den naturalhistoriska forskningsfronten i linneansk skepnad blev ett viktigt verktyg, och det är mot den bakgrunden man skall se Löfflings utnämning till ledare för den botaniska delen av expeditionen där två unga läkare och två tecknare också ingick. Som Lucena Giraldo har påpekat var ”införandet av den linneanska systematiken [...] ett helt igenom politiskt beslut” av premiärministern Carvajal, synbarligen utan att de ledande spanska botanisterna hade tillfrågats.²⁵ Hans syn på Löffling och dennes roll framgår tydligt i en av instruktionerna till Iturriaga, troligen utfärdad den 9 oktober 1753:

Väl förstår Min Herre hur viktigt det är att undersöka så mycket som möjligt om alla de ting naturen föder i dessa så okända länder, och om, som jag tror, denne mans insikter sträcker sig bortom den enkle örtkännarens kan hans arbete bli till stor nytta, genom att han lär känna inte bara träden och de sällsynta växterna, utan också alla de mineraler och stenar som finns där.²⁶

Löfflings uppdrag i expeditionen var med andra ord att inventera Cumanas och Guayanas naturresurser, där kanel, kakao och cinchonaträd ansågs särskilt viktiga.²⁷ Under det följande halvsekle skulle den typen av medverkan av natu-

ralhistoriker i koloniala företag bli vanligt förekommande, men exemplet Löffling är lite speciellt, och kanske även signifikant, på mer än ett sätt. Dels var han den förste bland ”Linnés apostlar” att inta en sådan roll i ett aktivt pågående kolonisationsprojekt, långt före mer välkända exempel knutna till rysk, holländsk eller brittisk kolonialism.²⁸ I ett spanskt sammanhang fick han dessutom många efterföljare, eftersom en lång rad expeditioner skulle skickas ut till de spanska kolonierna i Amerika och Asien under 1700-talets senare del, där den linneanska systematiken tillämpades och där Löffling ofta betraktades som en viktig föregångare.²⁹

Amerikas realiteter

Expeditionen anlände till Cumana på Venezuelas kust den 11 april 1754. Löffling skulle tillbringa knappt två år av resor och arbete i regionen innan han insjuknade i den feber som så småningom tog hans liv.

Efter sex månader i det han helt enkelt kallade ”Amerika” beskrev han sina nya omgivningar i ett brev till föräldrarna. En regnperiod hade nyligen ersatts av soligare, varmare väder, och Löffling berättade att hettan var så stark att det var svårt att vistas utomhus under stora delar av dagen. ”Själva landet”, fortsatte han, ”är annars rätt härligt, allständigt grönt, alltid med blommor, skön jord, men skogarna åt sjökanten med Taggbuskar helt och hållna fulla.” När han skulle beskriva invånarna talade Löffling om dels ”det vita folket” och dels ”det ringare och svarta folket” utan närmare kommentarer, annat än att han såg det som ett tecken på lathet att

både spanjorer och kreoler ansåg allt arbete vara under sin värdighet.³⁰

Till skillnad från många andra linneanska resenärer ägnade Löfling ganska lite uppmärksamhet åt samhälls- och kulturskildringar i både Spanien och Venezuela, åtminstone att döma av det material som bevarats. Den längsta sammanhängande beskrivningen av folkgrupperna i Cumana som han lämnat efter sig finns i samma brev till föräldrarna:

Folket dela sig i 4 klasser. 1. Vita, som härkomma av Européer. 2. Svarta som i Sverige kallas Moreer, som kommit hit från Afrika för trälrar, men ökat sig mycket och en del av dem äro alltså fria, och ej livegna. 3. Mulatter, som äro bl[andn]ing av vit fader och svart moder, som har åtskilliga grader ty 4de generation gör dem nästan vitare än Spanjorererna själva. Dessa äro antingen livegna trälrar el[le]r fria. De livegna säljes som andra varor för 3 à 400 Riksdaler var[dera] och dessa arbeta alt, vad som arbetas bör.³¹

Detalj av en blyertsteckning med rubriken "Formas de algunos Yndios" ("Några indianers utseende"), möjligen identisk med den som omnämns av Pehr Löfling i ett brev till föräldrarna från Cumana den 19 oktober 1754. Detta är en av fyra personer som avbildas på teckningen, vilken inte är i bästa skick. Bildkälla: Archivo del Real Jardín Botánico, CSIC, div. II, lám. 198. Madrid.

Löfning nämner också att det verkar finnas fler kvinnor än män bland kreolerna, vilket är tur eftersom de spanjorer som kommer över nästan bara är män. Ett fjärde ”slags folkdel, äro de Inföd(de) Indier, och lagliga landets barn, som en del bruka kläder och en del ej som ses av hosföljande Ritning.”³²

Så mycket mer säger han inte om den lokala befolkningen eller olika gruppers förhållande till den spanska kolonialmakten, relationer som inte alltid såg ut som vi kanske förväntar oss. Man skulle lätt kunna tro att den stora expedition han var en del av verkade utifrån en styrkeposition, understödd som den var av det spanska imperiets fulla makt i ett område som erövrats för mer än tvåhundra år sedan. I verkligheten var den spanska kontrollen över såväl Caracas- som Cumanaprovinserna både bräcklig och ojämn. Den gjorde sig främst gällande längs kuster och de större floderna, och uppror och skärmytslingar med inhemska folkgrupper förekom ofta. De små missionerna och militära utposterna var sårbara för överfall och blev i många fall inte särskilt långlivade.

Det var just detta bristande grepp om kolonierna som gränskommissionen syftade till att stärka på olika sätt, men arbetet underlättades inte av det faktum att konflikter ofta uppstod såväl inom expeditionen som mellan dess ledning och områdets befintliga kolonialförvaltning. Dels väcktes mycket snart frågor om jurisdiktion och rangordning, det vill säga vem som skulle ge order och vem som

skulle lyda när olika viljor drog åt olika håll.³³ Dels, och framför allt, orsakades sådana tvister av den friktion som uppstod kring de enorma resurser den flera hundra man starka expeditionen krävde, varav en hel del måste mobiliseras lokalt. Det utsatte förvaltningen i Cumana och Caracas för mycket svåra påfrestningar och fick kännbara effekter även för de centrala myndigheterna i vicekungadömena Nya Granada och Peru. När man läser de återkommande klagobreven från provinsguvernörer och vicekungar till Madrid om hur ”la falta de dinero” (bristen på pengar) gjorde det svårt för dem att gå expeditionen till mötes, blir det spanska imperiets skörhet på det lokala planet mycket påtaglig.³⁴

Att bedriva vetenskapligt arbete under dessa omständigheter måste ha erbjudit närmast oöverstigligen praktiska och mänskliga utmaningar.³⁵ Löfning säger inte mycket om dem, även om de kan skimta i brevväxlingen och räkenskaperna från expeditionen. Hans eget material, vid sidan av rent vetenskapliga beskrivningar av växter och djur, är tämligen magert från denna tid och består främst av några få brev till Linné och andra hemma i Sverige. Det gör att vi inte heller vet så mycket om en annan fråga som vore intressant att få svar på: hur mycket Löfning i sitt arbete använde sig av inhemska assistenter och informanter. Det finns lösryckta uppgifter om lokala hjälpare som burit packning eller samlat växter, men vad de faktiskt betydde eller hur Löfning förhöll sig till dem kan vi bara spekulera om.

Kopparstick i en spansk bok från 1779 som visar ett våldsamt indianöverfall på en missionsstation. Författaren Antonio Caulín hade som präst deltagit i Orinoco-expeditionen på 1750-talet och omnämns sporadiskt i Pehr Löflings brevväxling. Bilden är propagandistisk i sitt tilltal men saknar inte verklighetsförankring. Vid 1700-talets mitt var det spanska greppet om Nya Andalusien fortfarande bräckligt och de europeiska bosättningarna sårbara för attacker från inhemska folkgrupper. Först mot århundradets slut etablerades en fast kolonial kontroll över området, en ofta brutal process där bilder som denna kunde fylla en både mobiliserande och rättfärdigande funktion på spansk sida. Bildkälla: Antonio Caulín, *Historia corographica natural y evangelica de la Nueva Andalusia provincias de Cumaná, Guayana y Vertientes del Rio Orinoco* (Madrid, 1779), exemplar i Göteborgs universitetsbibliotek.

En global historia

Som framgått ovan var Orinoco-expeditionen inte främst en grupp resande forskare och ämbetsmän skyddade av soldater, utan snarare ett slags parallell, militärt organiserad kolonialförvaltning i ständig rörelse. Denna karaktär skulle bli än mer uttalad under åren efter Löfflings död, i takt med att expeditionens tyngdpunkt gradvis försköts i en riktning som stadfästes först 1761. Då upplöstes kommissionen formellt, och de medlemmar som stannade kvar intensifierade arbetet med att grunda nya bosättningar och etablera kommunikationslinjer i Cumanas inre. Vissa av dessa byar och städer övergavs snart, men andra blev kvar och växte i allt snabbare takt. Med dem som stödjepunkter lades till sist det område som Löffling färdats i oåterkalleligt under europeisk kontroll, en generation eller mer efter slutet på hans egen resa.³⁶

Men det skulle inte dröja länge innan både Cumana och Caracas, liksom övriga sydamerikanska provinser, gled det spanska imperiet ur händerna. Under och efter Napoleonkrigen i början av 1800-talet skapades en rad nya, suveräna latinamerikanska stater där minnet av Löffling lever kvar. I Sverige är han inte särskilt känd, och i den mån han är det betraktas han främst som

en av Linnés lärjungar. Inte heller i Venezuela och Colombia är han en historisk gestalt av första rangen, men han har en självständig roll i dessa länders historia som till stor del är oberoende av hans koppling till Linné – eller, för den delen, till den spanska kolonialmakten. Istället ses han i första hand som en förelöpare till den naturvetenskapliga utforskning av Latinamerika under åren kring 1800, som idag utgör en viktig del av kontinentens postkoloniala kulturarv.

Därför finns det idag minnesmärken över Löffling i Caracas likaväl som i Tolvfors och Cadiz. Därför finns det skolor, gator och parker uppkallade efter honom i Ciudad Guayana, tvärs över floden från ruinerna av missionen där han dog den 22 februari 1756. Och därför kan jag en dag i oktober, drygt två och ett halvt sekel senare, sitta i nationalbiblioteket i Bogota och bläddra i den spansk-colombianske botanisten José Celestino Mutis (1732–1808) exemplar av Löfflings *Iter Hispanicum, eller Resa til spanska länderna uti Europa och America*.³⁷

En mer global historia än Pehr Löfflings resa är, med andra ord, svår att tänka sig.

Kenneth Nyberg är docent i historia och verksam vid Göteborgs universitet.

En av de två kartor som i dag förvaras i Löflingsamlingen i Madrid och som sannolikt framställdes i samband med Orinoco-expeditionen eller kort efter dess upplösning 1761. Den visar området kring Cabruta (i mitten av bildens högra del), en ort i det inre av dagens Venezuela där expeditionen periodvis hade sitt högkvarter under 1750-talets senare del. Observera kartans orientering, där norr är nästan rakt nedåt. Bildkälla: Archivo del Real Jardín Botánico, CSIC, div. II, lám. 200. Madrid.

-
- ¹ Denna artikel bygger på forskning finansierad av Riksbankens Jubileumsfond, ett stöd för vilket jag vill framföra mitt varma tack. Projektets webbplats, *Pehr Löfling: Ett 1700-talsliv och dess betydelse*, finns på <https://pehrlofling.wordpress.com> (hämtad den 3 mars 2015).
 - ² Alla datum anges här enligt den gregorianska kalender (nya stilen) som infördes i Sverige 1753. Enligt den julianska kalender (gamla stilen) som fortfarande gällde i Sverige år 1729 föddes Löfling den 20 januari.
 - ³ Biografiska grunddata om Löfling i det följande bygger på Carl von Linné, "Företal", i: Pehr Löfling, *Iter Hispanicum, eller Resa til spanska länderna uti Europa och America, förrättad ifrån år 1751 til år 1756* [...] (Stockholm, 1758). Stig Rydén, *Pehr Löfling: En linnelärjunge i Spanien och Venezuela 1751–1756* (Stockholm, 1965). Manuel Lucena Giraldo, *Laboratorio Tropical: La Expedición de Límites al Orinoco, 1750–1767* (Caracas, 1993). Kenneth Nyberg, *Pehr Löfling's Letter-Book in the Archives of the Real Jardín Botánico in Madrid: A Catalogue* (Göteborg, 2008), <http://kennethnyberg.org/fulltext/> (hämtad den 15 mars 2015). Den bästa kortbiografen på svenska är Olle Franzén, "Löfling, Pehr", *Svenskt biografiskt lexikon* band 24 (Stockholm, 1982–1984), s. 518–520, <http://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=10050> (hämtad den 15 mars 2015).
 - ⁴ Stefan Eklöf Amirell, "Den världshistoriska vändningen: Möjligheter och problem i relation till svensk historisk forskning", *Historisk tidskrift* 128:4 (2008), s. 647–669. Artikeln gav upphov till en intressant debatt i *Historisk tidskrift* från nummer 129:2 (2009) och några nummer framåt. För global historia i ett nordiskt perspektiv se Leos Müller, Göran Rydén & Holger Weiss (red.), *Global historia från periferin: Norden 1600–1850* (Lund, 2010).
 - ⁵ En mer utförlig diskussion på temat finns i Kenneth Nyberg, "Forskare är också människor: Om global historia och forskarbiografiers värde", i: Henrik Alexandersson, Alexander Andreeff & Annika Bünz (red.), *Med hjärta och hjärna: En vänbok till professor Elisabeth Arwill-Nordbladh* (Göteborg, 2014), s. 65–74, och där anförd litteratur. Ett intressant och läsvärt exempel på det som åsyftas här är Marie-Christine Skuncke, *Carl Peter Thunberg – Botanist and Physician: Career-Building across the Oceans in the Eighteenth Century* (Uppsala, 2014). För uttrycket "globala liv" se Miles Ogborn, *Global Lives: Britain and the World, 1550–1800* (Cambridge, 2008).
 - ⁶ *Uppsala universitets matrikel* band 2, 1700–1750, utg. A. B. Carlsson (Uppsala, 1919–1923), s. 316.

- ⁷ Om apostlabegreppet se Hanna Hodacs & Kenneth Nyberg, *Naturalhistoria på resande fot: Om att forska, undervisa och göra karriär i 1700-talets Sverige* (Lund, 2007), särskilt s. 138–139. För en populärvetenskaplig framställning av apostlarna och deras resor se Sverker Sörlin & Otto Fagerstedt, *Linné och hans apostlar* (Stockholm, 2004). Många av Linnélärjungarnas reseskildringar har publicerats på engelska i *The Linnaeus Apostles: Global Science and Adventure*, huvudred. Lars Hansen, 8 band (Whitby, 2006–2012).
- ⁸ Sverker Sörlin, ”Apostlarnas gärning: Vetenskap och offervilja i Linné-tidevarvet”, *Svenska Linnésällskapets årsskrift* 1990–91, s. 83–84. Hodacs & Nyberg, s. 20–21. Kenneth Nyberg, ”Om ordnandet av global kunskap – Linné och hans apostlar”, i: Müller, Rydén & Weiss, s. 222–228.
- ⁹ Jfr Gunlög Fur, ”Colonialism and Swedish History: Unthinkable Connections?”, i: Magdalena Naum & Jonas M. Nordin (red.), *Scandinavian Colonialism and the Rise of Modernity: Small Time Agents in a Global Arena* (New York, 2013), s. 17–36.
- ¹⁰ Eric Schnakenbourg, ”Sweden and the Atlantic: The Dynamism of Sweden’s Colonial Projects in the Eighteenth Century”, i: Magdalena Naum & Jonas M. Nordin (red.), *Scandinavian Colonialism and the Rise of Modernity: Small Time Agents in a Global Arena* (New York, 2013), s. 231–233 (cit. s. 232); se även den klassiska genomgången av Carl Sprinchorn, ”Sjuttonhundralets planer och förslag till svensk kolonisation i främmande världsdelar”, *Historisk tidskrift* 43 (1923), s. 109–162.
- ¹¹ Se till exempel Mary Louise Pratt, *Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation* [1992] (London och New York, 2008). Sverker Sörlin, ”Ordering the World for Europe: Science as Intelligence and Information as Seen from the Northern Periphery”, i: Roy MacLeod (red.), *Nature and Empire: Science and the Colonial Enterprise* (Chicago, 2000), s. 51–69. Larry Stewart, ”Global Pillage: Science, Commerce, and Empire”, i: Roy Porter (red.), *The Cambridge History of Science* band 4, *Eighteenth-Century Science* (Cambridge, 2003), s. 825–844. Staffan Müller-Wille, ”Walnuts at Hudson Bay, Coral Reefs in Gotland: The Colonialism of Linnaean Botany”, i: Londa Schiebinger & Claudia Swan (red.), *Colonial Botany: Science, Commerce, and Politics in the Early Modern World* (Philadelphia, 2005), s. 34–48. Nyberg, ”Om ordnandet av global kunskap...” Om svensk kolonialism i vidare perspektiv se Müller, Rydén & Weiss och Magdalena Naum & Jonas M. Nordin (red.), *Scandinavian Colonialism and the Rise of Modernity: Small Time Agents in a Global Arena* (New York, 2013). Jfr även Fredrik Thomasson, ”32 piskrapp vid quatre piquets: Svensk rättvisa och slavlagar på Saint Barthélemy”, *Historielärnarnas Förenings Årsskrift* 2013, s. 7–29.

-
- ¹² Linnés brev till Löfling 1751–1753 i Real Jardín Botánico, Madrid ("RJB"), sign. II.1.6.6–II.1.6.23. Löflings brev till Linné i Linnean Society of London, Linnaean Correspondence ("LSL/LC"); utkast till dessa i RJB II.2.1. Se *The Linnaean Correspondence*, <http://linnaeus.c18.net/> (hämtad den 15 mars 2015), och Nyberg, *Pehr Löfling's Letter-Book in the Archives of the Real Jardín Botánico in Madrid...* för förteckningar och sammanfattningar av brevväxlingen.
- ¹³ Giraldo, s. 121. Detta och övriga citat på spanska har översatts till svenska av artikelförfattaren.
- ¹⁴ Löfling till Bjerchén, den 15 november 1751, Kungliga Vetenskapsakademien, Stockholm, Bergianska brevsamlingen ("KVA/BBS"), 3:548 (avskrift). Stavningen i detta och följande citat ur Löflings brev har varsamt normaliserats. Carvajal benämns ofta som "premiärminister" av Löfling och i litteraturen, ett bruk jag följt här, men det bör påpekas att den spanska statsledningen vid denna tid dominerades av två politiker, dels Carvajal och dels markisen av Ensenada.
- ¹⁵ Löfling till Bjerchén, den 15 maj 1752, KVA/BBS 3:550–553 (avskrift).
- ¹⁶ Löfling till Bäck, den 2 oktober 1752, Hagströmerbiblioteket, Stockholm ("HB"), MS 27:68.
- ¹⁷ Löfling till Erik Löfling, den 31 juli 1752; jfr Löfling till Kalm, den 15 maj 1752, båda i RJB II.2.1.
- ¹⁸ Löfling till Linné, den 18 april 1754, LSL/LC 9:390.
- ¹⁹ Giraldo, s. 121.
- ²⁰ Löfling till Bäck, den 30 juli 1753, HB MS 27:70. Se liknande passager i brev till Lars Montin, Erik Löfling, E.G. Lidbeck och andra under sommaren och hösten 1753, RJB II.2.1; sammanfattningar i Nyberg, *Pehr Löfling's Letter-Book in the Archives of the Real Jardín Botánico in Madrid...*, s. 48–57 passim.
- ²¹ Giraldo, s. 105–107. Löfling nämner i ett brev till Pehr Bjerchén att det skepp han och de andra vetenskapsmännen reser med, *Santa Ana*, är ett kakaofartyg på Caracas-traden. (Löfling till Bjerchén, [den 30 januari 1754] KVA/BBS 3:717–722. Jfr Löfling till Erik Löfling, den 30 januari 1754, KVA/BBS 12:228–232.
- ²² Luisa Martín-Merás, "Fondos cartográficos y documentales de la Comisión de Límites de Brasil en el siglo XVIII en el Museo Naval de Madrid", *Terra Brasilis* [Online], 7–8–9 (2007), <http://terrabrasilis.revues.org/402> (hämtad den 10 april 2014), s. 2–4. J. H. Elliott, *Empires of the Atlantic World: Britain and Spain in America 1492–1830* (New Haven & London, 2006), s. 268. Giraldo, s. 18.

- ²³ Som Lucena Giraldo påpekar (s. 117–122) ingick det av olika skäl botanister i den norra kommissionen men inte i den södra.
- ²⁴ Josefa Gómez de Enterría, ”The reception of Swedish scientific and technological innovations in Spain and their lexical contributions in botany, metallurgy and mining”, i: Enrique Martínez Ruiz och Magdalena de Pazzis Pi Corrales (red.), *Commerce and Navigation between Spain and Sweden throughout History* (Madrid, 2000), s. 284–285.
- ²⁵ Giraldo, s. 120.
- ²⁶ Carvajal till Iturriaga, odat., Archivo General de Simancas, Estado 7375, cit. i Giraldo, s. 122. Jfr Gómez de Enterría, s. 285.
- ²⁷ Ur barken av cinchonaträdet (ofta kallad ”kinabark”) framställdes kinin, ett ämne som än idag används som behandling mot malaria.
- ²⁸ Några av de resenärer som här åsyftas är Johan Peter Falck (rysk tjänst), Carl Peter Thunberg (holländsk), Daniel Solander, Anders Sparrman och Adam Afzelius (brittisk).
- ²⁹ Antonio Lafuente & Nuria Valverde, ”Linnaean Botany and Spanish Imperial Biopolitics”, i: Londa Schiebinger & Claudia Swan (red.), *Colonial Botany: Science, Commerce, and Politics in the Early Modern World* (Philadelphia, 2005), s. 136. Jfr Gómez de Enterría, s. 284–285.
- ³⁰ Löfling till föräldrarna, den 29 oktober 1754, KVA/BBS 12:242–244 (avskrift); originalet daterat den 19 oktober 1754, LSL/LC 9:440.
- ³¹ Löfling till sina föräldrar, Cumana den 19 oktober 1754, LSL/LC 9:440. Jfr avskriften daterad den 29 oktober 1754 i KVA/BBS 12:239–247.
- ³² Löfling till sina föräldrar, Cumana den 19 oktober 1754, LSL/LC 9:440. I avskriften av brevet är ordalydelsen en annan och delvis utan motsvarighet i originalet: ”5te classen är landets urgamla inbyggare, och inhemska Indier, som för[e] Europeernas ankomst ägde landet. De leva uti stor eländighet, så att en stor del ej bruka kläder utan nöja sig med en lapp för den naturliga blygdens täckelse. Dessa äro en del ännu hedniska.” (KVA/BBS 12:245)
- ³³ Jfr Martín-Merás, s. 5.
- ³⁴ Citatet ur en skrivelse från guvernören i Caracas den 18 mars 1755, Archivo General de Indias, Sevilla, Caracas 439. I denna och nästföljande arkivvolym, Caracas 440, finns en rad brev och skrivelser från myndighetspersoner i Caracas och Cumana under 1750-talet med liknande formuleringar.
- ³⁵ Jfr David Dunér, ”Don Pedro – saknad i paradiset”, *Svenska Linnésällskapets årsskrift* 2006 och Martín-Merás, s. 5.
- ³⁶ Giraldo, s. 18–19.
- ³⁷ Biblioteca Nacional de Colombia, Bogota, Fondo Mutis 2996.